

Бранислав М. Ранђеловић

Универзитет у Приштини

Учитељски факултет, Лепосавић

e-mail: branislav.randjelovic@pr.ac.rs

Александар М. Новаковић

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет, Ниш

Депарتمان за србистику

e-mail: aleksandar.novakovic@filfak.ni.ac.rs

СРЕДЊОВЕКОВНА КЊИЖЕВНОСТ И ЕЛЕКТРОНСКИ РЕСУРСИ У ШКОЛИ XXI ВЕКА

Апстракт: Маргинализација средњовековне књижевности у наставним плановима и програмима започела је са друштвеним превирањима која су се одиграла средином двадесетог века. Од тада па до данас се са сваким новим програмом број дела и аутора редукује, тако да се у српским основним школама изучава једно дело, а у гимназијама (и средњим стручним школама) једва пет дела. Притом, одломак се појављује као доминантно штиво, што још једном потврђује незавидан положај у коме се ова књижевност налази и која одолева само захваљујући ентузијазму наставника. Стога је предмет овога рада испитивање ставова наставника о месту и значају средњовековне књижевности у основношколским и средњошколским програмима. Аутори настоје да коришћењем технике анкетирања дијагностикују и опишу употребу савремених наставних средстава и ресурса захваљујући којима наставници успевају да мотивишу ученике да активно читају и проучавају средњовековна књижевна дела и њихове ауторе.

Кључне речи: средњовековна књижевност, наставни планови и програми, ИКТ у настави

Увод

Српска средњовековна књижевност настаје заједно са српском државом и црквом. Успоставља се са првим књигама Светога Саве, који се захваљујући своје плодносно просветном раду и дан-данас слави и изучава у школама широм Србије. Међутим, српску средњовековну књижевност не би ваљало свести само на дела Светога Саве. У њу ваља убројати многобројне текстове који имају изузетну историјску, научну, естетску и педагошку вредност. Са једне стране, она је споменик прошлости, а са друге стране, важан стуб за будућност српског народа. Но, иако је од несумњивог књижевног и националног значаја, стиче се утисак да је проучавање ове књижевности сведено на уске (академске) кругове. Наставна пракса показује да је у наставним програмима (и уџбеницима) за основну и средњу школу скрајнута. У четири разреда основне школе и четири разреда средње школе (гимназије) ученици се упознају са укупно пет дела српске средњовековне књижевности, при чему је уочљив дисбаланс између основне школе, у

којој се изучава једно дело, и средње школе, у којој се изучава пет дела (од којих се једно понавља из основне школе). Притом, само два дела се изучавају у целисти, а остала три у виду одломка. Све то говори у прилог тврдњи да се средњовековна књижевност налази на маргинама наставних програма, уз тенденцију да се у потпуности избаци (што показују најновији програми објављени на веб-сајту Министарства просвете, науке и технолошког развоја). Функција изучавања средњовековне књижевности (пре свега, у средњој школи) јесте упознавање са српском књижевношћу и културом у средњем веку. Ученици треба да спознају уметничке и литерарне вредности и поетичност ове књижевности, али и да уоче међусобне утицаје историје и културе на њено постање. Такође, важно место заузимају и књижевне врсте, те ученици усвајају мноштво нових књижевнотеоријских термина. У вези са тим, природно се намеће питање да ли ученици могу разумети српску књижевност других периода ако нису упознали ону од које је све почело.

Први пут у контакт са средњовековном књижевношћу ученици долазе у седмом разреду основне школе, кроз изучавање одломка из *Житија Светог Симеона* (прича о опроштају оца од сина). Интересантно је да у дидактичко-методичким упутствима¹ за остварење наставног програма нема објашњења зашто се изучава ово средњовековно дело, док за свако друго дело из програма постоји објашњење (на пример, јунаци/хероји, борци за слободу: народне епске песме; *Кањош Мацедоновић*; хероине: *Смрт војводе Пријезде* итд.). До следећег сусрета са овом књижевношћу долази у првом разреду гимназија² (или других средњих школа), када програми доносе нешто више дела из области средњовековне књижевности. Ученици поново проучавају *Житије Светога Симеона* (одломак) од Светога Саве и читају *Житије Светог Саве* (одломак) од Теодосија, Јефимијину *Похвалу кнезу Лазару*, *Житије деспота Стефана Лазаревића* (51. поглавље; *Опис Београда*) и *Слово љубве деспота Стефана Лазаревића*.

Пракса показује да ученици са неједнаком мотивацијом приступају изучавању ових дела. Међу њима има оних који са одушевљењем прихватају задатак да их прочитају, док са друге стране има оних (можда чак и у већем броју) којима су дела средњовековне књижевности неразумљива³, што због тема, мотива и идеја, што због језика и стила којим су писана. Професори српског језика пред собом имају тежак задатак – да на малом броју планираних часова ученике мотивишу за читање и анализу програмом прописаних дела. Како би у томе успели, користе савремене (посве неуобичајене) методе рада, настојећи да средњовековну књижевност приближе ученицима основношколског или средњошколског узраста.⁴ Стога је предмет овога рада испитивање ставова наставника о месту и значају средњовековне књижевности у основношколским и средњошколским програмима. Циљ рада је да се на основу одговора наставника опишу савремена наставна средства и ресурси које користе како би средњовековну књижевност приближили својим ученицима. У складу са постављеним предметом и циљем истраживања, формулисани су следећи истраживачки задаци: 1) испитати ставове професора о важности средњовековне књижевности у наставним програмима; 2) направити попис савремених наставних средстава и ресурса које професори користе са циљем популаризације ове врсте

1 Како је у програму наведено, са средњовековним начином живота у Београду за време Деспота Стефана Лазаревића ученици се упознају кроз текстове Гордане Малетић (*Катарке Београда*) и Светлане Велмар Јанковић (*Српски Београд деспота Стефана*).

2 Сходно књижевноисторијском начелу распоређивања градива у гимназијама, у другом, трећем и четвртном разреду нема ниједног дела из средњовековне књижевности.

3 За више информација видети Јовановић 2008, 135.

4 Оливера Радуловић користи интертекстуалну методу, повезујући средњовековну књижевност са *Хазарским речником* М. Павића (Радуловић 2006).

књижевности; 3) детаљно описати начин њиховог коришћења. У раду је коришћена методолошка техника анализе упитника, као и метода теоријске анализе. За потребе истраживања осмишљен је онлајн упитник, који је у периоду од 22. марта до 25. марта попунило 65 наставника српског језика и књижевности: 50 жена и 15 мушкараца, односно 25 наставника из основне школе и 40 наставника из гимназија (и средњих стручних школа).

Рад је подељен на пет поглавља. Након уводних напомена, дат је преглед претходних истраживања у вези са статусом средњовековне књижевности у школским програмима. У трећем поглављу анализирани су одговори наставника и направљен попис савремених наставних средстава и ресурса које наставници користе, а у четвртном поглављу дати су њихови теоријски описи. Пето поглавље доноси најважније закључке, док је на самом крају рада дат преглед коришћене литературе.

Претходна истраживања

Средњовековна књижевност и њено место у наставним плановима и програмима привлачи деценијама уназад методичаре наставе и књижевне проучаваоце. Пракса показује да је „интересовање за књижевност средњег века мање”, јер „школа, основна и средња, па ни гимназија, од које се највише очекује да шири општу културу, не пружају својим васпитаницима скоро никакво знање из ове области”⁵, те представља „јединствен проблем у методици наставе српског језика и књижевности”⁶. Главни циљ наставе књижевности средњег века је „успостављање историјске везе – а то значи, пре свега, историјске свести – младих генерација са средњовековном културом српског народа као специфичним остварењем византијско-европске и уопште европске цивилизације”⁷. Т. Јовановић⁸ пише да „за данашњег читаоца” ова књижевност „може бити откривалачка, или сасвим далека⁹, зависно од његове знатижље, предодређености, образовања и склоности”.

Према речима Љ. Јухас-Георгиевске српска средњовековна књижевност у настави врло је мало заступљена – свега четири дела у основној школи, што је недовољно да се стекне целовитија представа о овој врсти књижевности. Наравно, ауторка јасно истиче да је стара српска књижевност „шире и систематичније заступљена у настави у средњој школи”¹⁰. Е. Каралић сматра да је овој књижевности умањен друштвени значај у периоду када је на балканским просторима владала идеологија специфичног усмерења¹¹, те да се данас њеним проучавањем баве академици, факултетски професори и спорадично ученици.¹² Анализирајући школски програм из 2009. године, ауторка запажа да се у седмом разреду основне школе проучава *Писмо игуману Спиридону* Светога Саве, избор из Савиних списа, док се програмом за осми разред (из 2010. године) прописује изучавање одломка из Теодосијевог *Житија Светог Саве*. Са друге стране, ауторка истиче да се средњовековна књижевност у првом разреду средње школе изучава на дванаест (12)

5 Маринковић 1969, 342, 345

6 Ћоровић 2005, 381

7 Богдановић 1984, 136.

8 Јовановић 2008, 135.

9 У вези са тим, Е. Ћоровић (2005, 389) својим истраживањем показује да већи број ученика сматра да житијна књижевност (пре свих, *Житије Светог Симеона*) побуђује заинтересованост за упознавање српске историје и биографије знаменитних личности.

10 Јухас Георгиевска 2010, 29

11 Више о идеолошким предрасудама у вези са средњовековном књижевношћу и у вези са њеним тенденциозним тумачењима видети: Бојовић 2017.

12 В. Каралић 2012.

часова кроз тумачење житијне књижевности (*Савино Житије Светог Симеона*, Теодосијево *Житије Светог Саве*, Константиново *Житије деспота Стефана Лазаревића* – о смрти Краљевића Марка, о Косовској бици), односно кроз анализу Јефимијине *Похвале кнезу Лазару* и деспотовог *Слова љубве*. Поредиши наставни програм за гимназије у Србији и Републици Српској, Црној Гори ауторка долази до сазнања да се преко Дрине изучава једно дело више: Силуан *Слово о светом Сави*, док су у борби за свој језик у Црној Гори изгубили свест о важности средњовековне књижевности. Зато закључује да једино „наставник може делимично надоместити недостатке наставних планова и програма”.¹³

Проучавајући место дела Светога Саве у основношколским и гимназијским програмима за српски језик и књижевност, Ј. Михајловић бележи дисбаланс између онога што је Свети Сава учинио за српски род и онога како се исти тај род у школским програмима опходи према његовом делу, иако се од 1735. године (са паузом у време комунизма) Свети Сава прославља у школама. Д. Пантић истиче да је према наслеђу Светог Саве присутан немар и да он „није добио одговарајуће место у нашем школству, у васпитно-образовној делатности, још мање у савременој пракси припремања младих генерација за живот и изазове које време доноси”.¹⁴ У вези са тим, пишући о српској средњовековној књижевности, О. Крупеж каже да отежавајућа околност за њено наставно проучавање јесте чињеница „да Србија нема попис драгоцене културне баштине”, с обзиром на то да се око пет хиљада српских средњовековних рукописа и књига из доба Немањића и Лазаревића налази широм света.¹⁵ Такође, ауторка примећује да о утицају државне политике речито говори пример српске средњовековне књижевности у наставним плановима и програмима, где се и дан-данас школа сучава са последицама катастрофалних одлука из периода након Другог светског рата да се дела средњовековне књижевности не изучавају у школама. Зато планирани (и прописани) број часова није довољан да се ученици упознају са књижевним врстама, биографијама писаца и самим делима. Стога аутори читанки за основну и средњу школу проширују скромне садржаје наставних планова и програма факултативним текстовима/одломцима, те ове јединице уџбеничког комплекта пружају „конкретнију представу о томе шта је у настави реално заступљено”¹⁶:

„(...) из *Хиландарске повеље Стефана Првовенчаног (Читанка за 7. разред, Klett)*, (...) из *Житија Светог Симеона Светог Саве (Читанка за 8. разред, ЗУНС)*. У читанкама за 1. разред средње школе: Теодосије Хиландарац – одломак из *Службе Светом Сави (Klett)*; непознати писац *Житије Светог Константина – Тирила*, Доментијан – *Похвала Светом Сави и Светом Симеону*, Јефимија – *Туга за младенцем Урошем (Едука)*; *Слово о писменима* Црнорисца Храбра, апокрифна прича о Адаму и Еви, одломак из Панонских легенди, одломак из *Савине Службе Светом Симеону (ЗУ) (...)*”.¹⁷

Са друге стране, П. Станојевић сматра да помоћ школског библиотекара и коришћење интернет ресурса могу имати важну улогу у настави средњовековне књижевности, јер, како истиче, ова књижевност је „настала у временима понекад и

13 Каралић 2012, 432.

14 Пантић 2012.

15 Крупеж 2016, 44.

16 Јухас-Георгиевска 2010, 25.

17 Крупеж 2016, 131–132.

бескрајно удаљеним од нашег доба¹⁸, те се од ученика захтева немали напор за разумевање језика, поетичких начела, историјског и културноисторијског контекста у коме су настајала. Коришћењем интернет извора ова књижевност може се приближити ученицима и помоћи наставницима у остваривању наставних циљева и задатака.

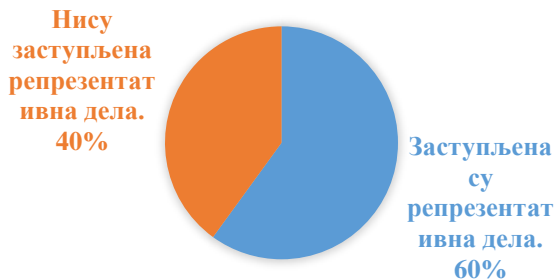
Сви побројани аутори сагласни су да: 1) средњовековна књижевност представља прави изазов за проучавање у данашњим школама, како због малог броја часова тако и због истргнутости из контекста и непостојања међупредметне корелације са историјом и веронауком; 2) треба проширити наставне програме када је реч о житијној књижевности. Зато се у први план ставља прегалаштво професора српског језика и књижевности (и аутора читанки) који захваљујући свом ентузијазму и коришћењу савремених метода, средстава и ресурса успевају да ову књижевност одрже у наставним програмима. У вези са тим, у наредном поглављу дата је анализа одговора наставника у вези са местом, функцијом и значајем средњовековне књижевности, као и о савременим наставним средствима и ресурсима који доприносе њеној популаризацији.

Анализа резултата

У истраживању које је спроведено средином марта 2020. године учествовало је 65 професора српског језика и књижевности, који су одговарали на девет (9) питања у специјално осмишљеном упитнику (в. прилог 1). Анализа резултата истраживања је показала да професори српског језика и књижевности у основним и средњим школама сматрају да је средњовековна књижевност скрајнута у наставним плановима и програмима. Као последица њеног таквог статуса један од циљева наставе, неговање националне свести, не може бити у потпуности остварен. Наиме, сви испитаници (њих 65; 100%) сагласили су се са тврдњом да је средњовековна књижевност у наставним програмима за основну и средњу школу маргинализована. Свих 25 професора из основне школе сагласило се да једно књижевно дело (*Житије Светог Симеона*) није довољно да би се ученицима делимично објасниле карактеристике средњовековне књижевности, док свих 40 професора из гимназија (и средњих стручних школа) сматра да би ваљало у наставне програме за први разред средњих школа додати још неко књижевно дело из ове епохе развоја српске књижевности. Уз то, сви наставници из основне школе сматрају да у програму нису заступљена репрезентативна дела ове књижевности, што је и логично, с обзиром на број дела (свега једно) које се изучава у основној школи. Са друге стране, 60% професора српског језика из средњих школа и гимназија сматра да су у програму заступљена репрезентативна књижевна дела, али да би се њихов попис могао (и морао) увећати (в. графички приказ 1). Тако се за наставу средњовековне књижевности, поред Савиног *Житија Светог Симеона*, препоручују одломци из Теодосијевог и Доментијановог *Житија Светог Саве*, при чему би ученици на ширем корпусу имали прилику да уоче главне карактеристике житијне књижевности. Професори гимназија (и средњих стручних школа) јединствени су у предлогу да се у наставном програму, поред већ постојећих, мора наћи Доментијаново *Житије Светог Саве* и Данилови *Животи краљева и архиепископа српских* (посебно *Житије Светог краља Милутина*). Притом, предлог свих гимназијских (и средњошколских) професора је да се поменута дела читају у целости, јер „сматрају да ученици само тако могу доћи до спознања житијне књижевности”.

18 Станојевић 2010, 139.

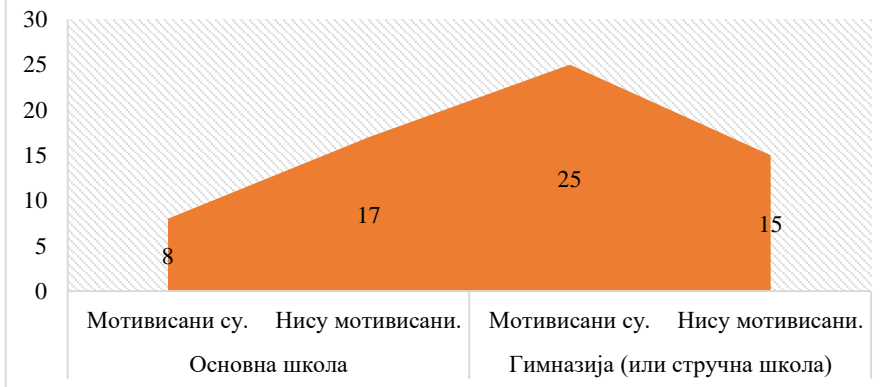
МИШЉЕЊЕ НАСТАВНИКА О РЕПРЕЗЕНТАТИВНОСТИ ДЕЛА СРЕДЊОВЕКОВНЕ КЊИЖЕВНОСТИ У НАСТАВНИМ ПРОГРАМИМА

Графички приказ 1. *Мишљење наставника о репрезентативности дела средњовековне књижевности у наставним програмима*

На питање да ли су ученици мотивисани за читање и проучавање дела средњовековне књижевности професори сматрају да ученици нису мотивисани за читање и проучавање средњовековне књижевности – 17 основношколских и 25 средњошколских професора има такво мишљење.

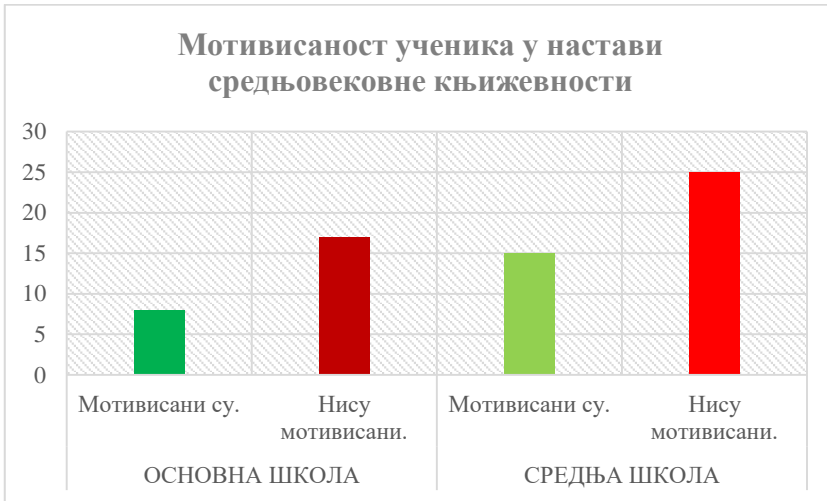
Мишљење наставника о мотивисаности ученика за читање дела средњовековне књижевности

Графички приказ 2. *Мишљење наставника о мотивисаности ученика за читање дела средњовековне књижевности*

У образложењу свог одговора изнели су своја запажања да је ова врста књижевности „далека ученицима”, „неразумљива” и „са много непознатих речи”, чак и „досадна”, јер, како кажу, „обрађују незанимљиве и несавремене теме”. Уједно, 80%

анкетираних наставника немотивисаност ученика и недостатак литературе истичу као најдоминантније тешкоће са којима се суочавају на часовима српског језика и књижевности, због чега је потребно уложити додатан напор пре часова и на часовима средњовековне књижевности. Интересантно је да апсолутно сви наставници сматрају да читанке представљају незаобилазна наставна средства, која, осим што доносе текстове прописане програмом, обезбеђују и додатне текстове за упознавање ученика са овом врстом књижевности. Посебне похвале упућују се на рачун аутора читанки и њихово дидактичко-методичко обликовање лекција о Светом Сави, Јефимији и деспоту Стефану Лазаревићу, где инструкциони део ове апаратуре помаже ученицима да избришу постојеће (и невидљиве) баријере.

Графички приказ 3. *Мотивисаност ученика у настави средњовековне књижевности*

Иако мотивисање ученика представља највећу потешкоћу са којом се наставници суочавају, 80% анкетираних наставника из основне школе и 75% професора из гимназија (и средњих стручних школа) сматра да, ипак, успева да мотивише ученике коришћењем најсавременијих метода и наставних средстава. На основу образложења одговора закључује се да наставници своје часове организују према постулатима проблемске наставе, користећи пројект методу ради подстицања креативности ученика. Такође, професори српског језика у свој рад укључују рачунаре и апликативне софтвере као неизоставне јединице савремених наставних средстава. Њихови одговори показали су да се наставници најрадије у настави средњовековне књижевности одлучују за коришћење:

1. видео-записа (и платформе за њихово дељење *Јутјуб*);
2. друштвене мреже Фејсбук (и Инстаграм);

3. посебних веб-страница са садржајима из области средњовековне књижевности.

Захваљујући овим наставним средствима, како тврде наставници, ученици постају заинтересованији за читање и тумачење дела, повезујући стечена знања са градивом из Историје и Веронауке.

Савремена помагала у настави средњовековне књижевности

Истраживање показује да наставници прибегавају коришћењу свих доступних извора и наставних средстава, за која пракса свакодневно изнова показује да наилазе на прихватање од стране ученика. То практично значи да настава у XXI веку спаја наизглед неспојиво: средњовековну књижевност и савремене информационо-комуникационе технологије. Стога ће у наредном поглављу бити детаљно описан начин коришћења наведених савремених наставних средстава (и ресурса) на часовима изучавања средњовековне књижевности.

Видео-записи у настави средњовековне књижевности

Доминантно место у развоју савремених информационо-комуникационих технологија, с обзиром на њихову природу, припада дигиталним видео-записима. Иако је реч о релативно старом ресурсу, о чијој користи се писало у методикама и пре тридесетак година, са убрзаним развојем дигиталног медија тек данас добија своје право место и функцију у наставном окружењу. Истраживања показују да видео може веома ефективно деловати на повећање успешности у настави.¹⁹ Човеков когнитивни апарат је састављен, према речима Свелера и сар., из више компоненти: меморије опажања, радне меморије и дугорочног памћења, при чему услед ограничености радне меморије ученик мора бити обазрив у вези са количином информација коју прихвата.²⁰ У вези са тим, а према когнитивној теорији учења, информације до радне меморије долазе уз помоћ визуелног (фотографског) и аудитивног (говорног) канала.²¹ Истовременим коришћењем оба канала, капацитет радне меморије се повећава, а самим тим (обрађене) информације своје место проналазе у дугорочном памћењу. Другим речима, коришћење аудио-визуелних средстава, какви су видео-записи²² и филмови, омогућавају брже и једноставније складиштење непходних информација, те, у условима образовања, ученици лакше памте потребне податке.

Према речима Карпинена учење уз помоћ (онлајн) видео-материјала је активно, конструктивистичко, колаборативно, контекстуално, вођено и мотивишуће.²³ Стога, средњовековна књижевност, за коју је претходнопоменуто истраживање показало да је деконтекстуализована, далека, те често и незанимљива ученицима, може им се уз помоћ видео-материјала приближити. Постоји више начина на које професор српског језика и књижевности може користити видео-материјал на својим часовима. Уколико се у обзир узме чињеница да доминантно место у књижевности средњег века из основношколских и средњошколских програма припада династији Немањић, закључује се да коришћење тв-серије „Немањићи” може имати вишеструке користи на часовима књижевности²⁴. Ученици ће се, са једне стране, упознати са начином живљења средњовековног човека, а са друге стране, упознати са атмосфером у којој су дела настајала. То практично значи да се коришћењем видео-записа у овом случају реализује фаза локализације текста/текстова.

19 В. Кеј 2012; Ален и Смит 2012; Лојд и Робертсон 2012.

20 В. Свелер и сар. 1988; 1989; 1994.

21 Мајер и Морено 2003.

22 Видео у себе укључује низ покретних слика које могу бити репродуковане у комбинацији са аудио-записима.

23 Карпинен 2005.

24 Постојање очитих анахронизама ни на који начин неће утицати на смањење успеха у рецепцији књижевних дела из ове епохе у развоју књижевности.

Такође, ученици са одушевљењем прате стране серије сличне тематике (на пример, *Game of Thrones*), те ће се на овај начин додатно заинтересовати за тематику, с обзиром на то да историја српског народа памти оно што ствараоци поменуте стране серије могу само замишљати. Важно је поменути да се под коришћењем видео-материјала на часовима књижевности не подразумева њихова репродукција на самим часовима, већ у виду домаћег рада ученика, који ће од свог наставника/професора добити истраживачке задатке за вођење учење.

Следећи начин коришћења видео-материјала на часовима средњовековне књижевности подразумева активно учешће ученика. Наиме, како би се продубила рецепција изучаваног књижевног дела, а ученици показали да су дело разумели, наставник им може доделити пројектне задатке, тако да свака од формираних група добије задужење да створи мини-филм или презентацију (о неком сегменту књижевног дела, јунаку или знаменитој средњовековној личности), што даље повлачи интеграцију Српског језика и књижевности и других предмета: Ликовне и Музичке културе, Историје, Географије и Информатике и рачунарства. Пракса показује да ученици овакве задатке са задовољством прихватају, с обзиром на растућу популарност Јутјуба и креатора видео-садржаја – јутјубера²⁵. Такође, Јутјуб, као светски позната платформа за дељење видео-садржаја, садржи више квалитетних видео-записа о средњовековној књижевности; простим укуцавањем кључних речи „srednjovekovna knjizevnost” у поље за претрагу садржаја, долази се до добро организованих предавања о делима која се изучавају у школи²⁶, до информација о средњовековној српској прошлости, о значајним личностима итд. У овом тренутку Јутјуб представља значајан (наставни) ресурс, те га наставник користи у најмање два случаја: 1) као додатни, драгоцен извор материјала (и информација); 2) као мотивационо средство за ученике који би желели да се упознају и са оним садржајима из средњовековне књижевности који нису у наставним програмима.

Фејсбук (и Инстаграм) у настави средњовековне књижевности

Друштвене мреже су постале важан део свакодневног живота ученика, који их користе у комуникацији и ради размене фото, видео и аудио садржаја. Одавно су наставници друштвене мреже препознали као наставни ресурс погодан за иновирање наставе.²⁷ С обзиром на своју растућу популарност, Фејсбук и Инстаграм су се наметнули као најкоришћенији ресурси у настави. Осим што омогућавају комуникацију између наставника и ученика, моћни интернет системи на којима почивају обезбеђују довољно могућности за дељење материјала, односно стварање витуелних учионица (у специјалним околностима).

Спроведено истраживање је показало да наставници српског језика и књижевности Фејсбук и Инстаграм користе како би наставу средњовековне књижевности приближили ученицима, учинили им је занимљивијом и омогућили њихово активно учествовање пре или после часова.²⁸ Наиме, с обзиром на специфичну природу поменутих друштвених мрежа, њихово коришћење на самим часовима је ограничено, те се махом употребљавају ради припреме ученика за наставу средњовековне књижевности или ради подробнијег тумачења изучаваних дела, и то тако што наставници са ученицима

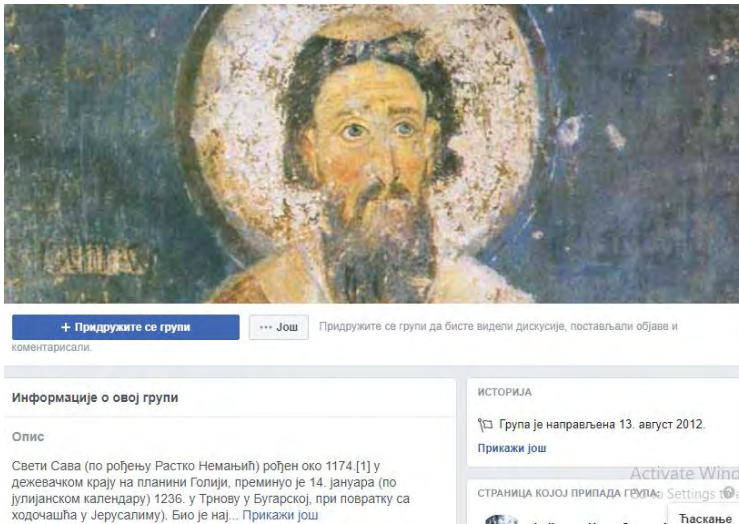
25 В. Новаковић, 2019.

26 Један од примера доступан је на овој веб-адреси: <https://www.youtube.com/watch?v=0ZsiaESiir8&list=PLHWrqYIf8eNbJFK6G6BMUdiRcXiP4dISM>.

27 В. Ламп и сар. 2007; Вест и сар. 2009; Цоунс и сар. 2010; Бран и сар. 2011.

28 За више информација о коришћењу друштвених мрежа у настави књижевности в. Божић 2014б.

деле текстуалне, видео и аудио материјале путем посебно оформљених група. Међутим, има оних наставника који не изучавају средњовековну књижевност на уобичајен начин делењем наставних материјала, јер, како кажу, „то могу учинити и на самом часу”. Они се, пак, одлучују на несвакидашњи начин коришћења друштвених мрежа тако што креирају профиле (и странице) знаменитих средњовековних јунака из прочитаних књижевних дела, омогућавајући ученицима да путем коментара (или приватних порука) поставе занимљиво питање. Наравно, како наставници управљају датим профилима (и страницама), кроз коректно формулисане одговоре ученике воде до нових сазнања и открића. Пракса показује да ученици прихватају овакав вид „наставне игре”, показујући своје интересовање кроз квалитетна питања којима је претходно интересантан истраживачки рад утемељен на читању и тумачењу хипертекстова. „Читање хипертекста за ученике је, у сваком случају, другачије искуство од читања штампаног материјала који, природно, доминира на часовима књижевности”.²⁹ Према речима наставника, ученици теже ка томе да поставе питање за које очекују да „саговорник” неће знати одговор, укључујући се свесно у наставу средњовековне књижевности. Осим тога, путем друштвене мреже Инстаграм наставници настављају комуникацију делењем различитих фотографија, видео и аудио материјала који ученицима могу бити интересантни и захваљујући којима продубљују своје разумевање средњовековних писаца и њихових дела. Такође, има и оних наставника који прибегавају укључењима уживо, како би ученици у тренуцима доколице имали могућност да друштвене мреже користе на „паметнији начин”.

Фотографија 1. Пример групе отворене на Фејсбуку

Посебне веб-странице са садржајима из средњовековне књижевности

Важан ресурс у настави средњовековне књижевности представљају веб-сајтови на којима су похрањени најзначајнији текстови и њихова тумачења. Како је истраживање показало, једна од најчешћих потешкоћа са којима се наставници сусрећу је недостатак

²⁹ Божић 2014а, 69.

извора из којих би ученици (пре свега, средње школе) могли да се информишу о средњовековним ауторима и њиховим делима. Из тог разлога веб-сајтови са специјализованим садржајима наставницима могу олакшати рад, а ученицима омогућити једноставнији долазак до потребних текстова (и остале литературе). Притом, може се уочити да се све веб-адресе могу класификовати у две велике групе, и то на: 1) специјализоване веб-сајтове за културу и књижевност, и; 2) оне које воде појединци (ентузијастични наставници).

Два су веб-сајта која се могу убројати у прву групу: *Историјска библиотека* и *Пројекат Растко*. Веб-сајт *Историјска библиотека*, енциклопедија историје и књижевности на српском језику, садржи већи број текстова о средњовековној књижевности. Аутори веб-сајта су припремили основне податке о овој књижевности: њеним почецима, етапама у развоју, поетици, жанровима, језику, проучаваоцима и литератури. Осим општих података, аутори дају тумачења и неких непознатих речи и израза (који су били у употреби). Поред овог веб-сајта, на часовима књижевности се користи и *Пројекат Растко*, најстарији образовни веб-сајт на српском језику. Са више хиљада записа, представља праву ризницу текстова о средњовековној књижевности и њеним ауторима. Захваљујући интегрисаној претрази, наставници и ученици могу доћи до важних сазнања о средњовековној књижевности: сабраних списа Светог Саве, средњовековних житија и у науци признатих текстова проучавалаца књижевности Радмиле Маринковић, Ђорђа Трифуновића, Јована Деретића и др.

Са друге стране се налазе веб-сајтови чији су креатори појединци, обично мотивисани наставници, а који у њима виде прилику да средњовековну књижевност приближе ученицима. Најчешће је реч о блогovima који садрже колекције ученичких радова о средњовековној књижевности, спорадично дела и текстове о њима. Но, истраживање показује да наставници прибегавају коришћењу ових извора у припреми ученика за часове или такмичења из књижевности.

Закључак

Под утицајем друштвено-политичких дешавања средином двадесетог века велики број дела средњовековне књижевности је изостављен из наставних програма. Да ситуација буде неповољнија, са сваким новим програмом долази до промене места и функције ове књижевности у основној и средњој школи, што за последицу има чињеницу да се у данашњим школама обрађује тек неколико дела ове књижевности која има национални и верски значај. Са једним делом у основној школи и пет³⁰ дела у средњој школи, средњовековна књижевност, уместо да буде водећа, стављена је у незавидан положај. Притом, због саме природе, ученицима зна да буде далека и неразумљива, те се као последице појављују незаинтересованост и површност приликом читања и тумачења. Зато се пред наставницима српског језика и књижевности налази велики изазов – да своје ученике мотивишу, не би ли се активно укључили у тумачење и проучавање средњовековних дела и аутора.

Спроведено истраживање је показало да наставници сматрају да би се у наставном програму за основне и средње школе, поред побројаних, морало наћи још репрезентативних дела, која би ученицима обезбедила боље разумевање средњовековне књижевности и њене доминантне књижевне врсте. Према њиховом мишљењу, читанке представљају значајне јединице уџбеничког комплекта које често садрже и већи број

30 Број се схвата условно пошто је једно од пет дела заправо Житије Светог Симеона које се изучава и у седмом разреду основне школе.

текстова од оног који је прописан наставним програмима. Како би остварили постављени циљ, наставници прибегавају коришћењу савремених наставних средстава и ресурса: видео-записа, друштвених мрежа и специјализованих веб-страница. Другим речима, настојећи да активирају више канала уз помоћ којих ће ученике заинтересовати за наведене садржаје, наставници се пре и после својих часова или на самим часовима одлучују за: филмове и серије о средњовековним српским писцима и знаменитим личностима, онлајн предавања, Фејсбук групе, укључења уживо, Инстаграм фотографије, блогове и познате образовне веб-сајтове, сматрајући да ће коришћењем ових наставних средстава и онлајн ресурса постићи активно, конструктивистичко, колаборативно и вођено проучавање средњовековне књижевности.

Прилог 1. Упитник

Поштоване колегинице и колеге,

Упитник који се налази пред вама намењен је проучавању ставова наставника српског језика и књижевности према месту и значају средњовековне књижевности у наставним програмима. Анонимног је карактера и сви подаци ће бити коришћени искључиво у научне сврхе.

Пол: М / Ж

Основна школа / Гимназија (средња стручна школа)

1. Да ли се слажете са тврдњом да је средњовековна књижевност у наставним програмима скрајнута?
2. Да ли су у наставним програмима за основну/средњу школу заступљена репрезентативна дела средњовековне књижевности? Образложите свој одговор.
3. Уколико бисте имали прилику да мењате наставне програме, која дела средњовековне књижевности бисте желели да видите у њима?
4. У којој мери су ученици мотивисани за читање дела средњовековне књижевности? Образложите свој претходни одговор.
5. Са којим се потешкоћама сусрећете на часовима средњовековне књижевности?
6. На који начин и у којој мери вам читанке помажу/одмажу на часовима средњовековне књижевности. Образложите свој одговор.
7. Да ли успевате да мотивишете ученике за изучавање средњовековне књижевности?
8. На који начин мотивишете ученике да читају и изучавају дела средњовековне књижевности? Образложите своје одговоре.
9. Уколико користите савремена наставна средства и интернет ресурсе у настави средњовековне књижевности, молимо вас да их наведете.

Извори

Програм 1: „Правилник о програму наставе и учења за први разред гимназије“, *Просветни гласник*, бр. 12 (2018).

Програм 5 и 6: „Правилник о плану наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања и програму наставе и учења за пети и шести разред основног образовања и васпитања“, *Просветни гласник*, бр. 15 (2018).

Програм 7: „Правилник о програму наставе и учења за седми разред основног образовања и васпитања“, *Просветни гласник*, бр. 5 (2019).

Програм 8: „Правилник о програму наставе и учења за осми разред основног образовања и васпитања“, *Просветни гласник*, бр. 11 (2019).

Литература

Ален и Смит 2012: Allen, W. A., Smith A. R. (2012). „Effects of video podcasting on psychomotor and cognitive performance, attitudes and study behavior of student physical therapists”. *Innovations in Education and Teaching International* 49, 401–414.

Богдановић 1984: Богдановић, Д. (1984). „Настава старе српске књижевности”. *Како предавати књижевност, теоријске основе наставе*, приредио Александар Јовановић, Београд: ЗУНС.

Божић 2014а: Божић, С. (2014). „Значај теорије хипертекста за наставу књижевности”. *Свет у књижевности – књижевност у свету*, тематски зборник радова, 59–72.

Божић 2014б: Божић, С. (2014). „Примена интернета у настави књижевности – ставови и поступања наставника”. *Philologia Mediana*, VI, 529–546.

Бојовић 2017: Бојовић, Д. (2017). „Апологијом књижевности против духа кривотворења”. *Лицеум*, XXIII/18, 147–163. Доступно на: http://www.liceum.kg.ac.rs/2017/12/blog-post_75.html.

Бран и сар. 2011: Bran, R., Grosbeck, G., Tiru, L. (2011). „Dear teacher, what should I write on my wall? A case study on academic uses of Facebook”. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15(1), 1425–1430.

Вест и сар. 2009: West, A., Lewis, J., Currie, P. (2009). „Students’ Facebook ‘Friends’: Public and private spheres”. *Journal of Youth Studies*, 12(6), 615–627.

Јовановић 2008: Јовановић, Т. (2008). „Настава старије књижевности у школској библиотеци”. *Школски библиотекар сарадник у настави*. Београд: Филолошки факултет, 135–138.

Јухас-Георгиевска 2010: Јухас-Георгиевска, Јб. (2010). „Житијна књижевност у настави”. *Књижевност и језик*, LVII/1–2, 23–34.

Каралић 2013: Каралић, Е. (2013). „Српска средњовековна књижевност у наставним плановима и програмима у Србији, Републици Српској, Црној Гори и дијаспори”. *Philologia Mediana*, 5, 421–436.

Kej 2012: Kay, R. H. (2012). „Exploring the use of video podcasts in education: A comprehensive review of the literature”. *Computers in Human Behavior* 28, 820–831.

Крупез 2016: Крупез, О. (2016). *Корпус српске књижевности у образовном и васпитном процесу: интерпретативна парадигма у настави*. Докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду под менторством проф. др Зоне Мркаљ. Београд: Филолошки факултет.

Ламп и сар. 2008: Lampe, C., Ellison, N., Steinfield, C. (2008). „Changes in use and perception of Facebook”. In V. Begole, D. W. McDonald (Eds.), *CSCW '08 Proceedings of the 2008 ACM conference on Computer supported cooperative work*, 721–730.

Лојд и Робертсон 2012: Lloyd, S. A., Robertson, C. L. (2012). „Screencast tutorials enhance student learning of statistics”. *Teaching of Psychology* 39, 67–71.

Мајер и Морено 2003: Mayer, R. E., Moreno, R. (2003). „Nine ways to reduce cognitive load in multimedia learning”. *Educational Psychologist* 38, 43–52.

- Михајловић 2019: Михајловић, Ј. (2019). „Свети Сава у основношколским и гимназијским програмима за српски језик”. *Црквене студије*, 16, 595–604.
- Новаковић 2018: Новаковић, А. (2018). „Говор јутјубера – његова језичка анализа и могући утицај на говор ученика”. *Philologia Mediana* 10, 571–588.
- Пантић 2012: Пантић, Д. (2012). „Бесмртна наука Светог Саве“, *Политика*, 26. 1. 2012. г.
- Радуловић 2006: Радуловић, О. (2006). „Хазарски речник у контексту српске средњовековне књижевности”. *Књижевност и језик*, 53/3–4, 279–289.
- Свелер 1988: Sweller, J. (1988). „Cognitive load during problem solving: Effects on learning”. *Cognitive Science* 12, 257–285.
- Свелер 1989: Sweller, J. (1989). „Cognitive technology: Some procedures for facilitating learning and problem-solving in mathematics and science”. *Journal of Educational Psychology* 81, 457–466.
- Свелер 1994: Sweller, J. (1994). „Cognitive load theory, learning difficulty, and instructional design”. *Learning and Instruction* 4, 295–312.
- Станојевић 2008: Станојевић, П. (2008). „Настава старије књижевности у школској библиотеци уз помоћ интернета”. *Школски библиотекар сарадник у настави*. Београд: Филолошки факултет, 139–151.
- Ђоровић 2005: Ђоровић, Е. (2005). „Проблеми проучавања дела Светог Саве и о Светом Сави у настави српског језика”. *Књижевност и језик*, LVII/3–4, 381–392.
- Џоунс и сар. 2010: Jones, N., Blackey, H., Fitzgibbon, K., Chew, E. (2010). „Get out of MySpace!”. *Computers & Education*, 54(1), 776–782.

Branislav M. Randelović
Aleksandar M. Novaković

**MEDIEVAL LITERATURE AND ELECTRONIC RESOURCES
IN THE XXI CENTURY SCHOOL**

The marginalization of medieval literature in curricula began with social upheavals that took place in the mid-twentieth century. Since then, with each new program, the number of the literary works and authors has been reduced, so today only one work is studied in Serbian elementary schools, and only five works in grammar schools. At the same time, the passage appears as the dominant reading, which once again confirms the unenviable position of this literature, and which resists only thanks to the enthusiasm of the teachers. Therefore, the subject of this paper is to examine teachers' attitudes about the place and importance of medieval literature in elementary and high school programs. The authors strive to diagnose and describe the use of contemporary teaching aids and resources which teachers use to motivate students to actively read and study medieval literary works and their authors.